

SONRADAN YETİYİTİMİNE SAHİP BİREYLERDE AİLE BAĞLARI ÜZERİNE NİTEL BİR ÇALIŞMA

Demet Akarçay Ulutaş

KTO Karatay Üniversitesi

Öğretim Görevlisi

demet.akarcay@karatay.edu.tr

Döne Ayhan

KTO Karatay Üniversitesi

Araştırma Görevlisi

done.ayhan@karatay.edu.tr

Elmas Akın

KTO Karatay Üniversitesi

Araştırma Görevlisi

elmas.akin@karatay.edu.tr

Özet

Toplumda bireylerin davranışlarını belirleyen ilişkiler, örüntü sürekliliği için çalışan kurumlararası ve kurumlarla bireyler arasındaki ilişki ve tutumlar ve her toplumun kendine özgü yorumları, sembolleri ve anlamların toplamını oluşturan sosyal sermaye kavramı bu çalışmanın temelini oluşturmaktadır. Sosyal sermayenin ele alınacağı başka bir boyut ise aile bağları olmuştur. Bir tarafta toplumdaki gruplardan biri olan yetiyitimine sahip bireylerin kendi ihtiyaçları, sembolleri ve ilişkileri, diğer tarafta ise bu bireylerin üzerinde toplumun farklı ihtiyaçlarının kesiştiği noktayı açıklayabilmek için Parsons'ın sistem teorisi, bu çalışmanın üst ve aracılık rolü olan yaklaşım olarak tercih edilmiştir. Nitel araştırma deseninde planlanan bu çalışmada, çeşitli nedenlerle sonradan yetiyitimine sahip sekiz birey ile yüzyüze derinlemesine görüşme yapılmıştır. Nitel veri analizi prosedürüne uygun olarak özetleme ve kodlamalar yapıldıktan sonra, bulgular; tanımlayıcı bilgiler, yetiyitimi anlamlandırma ve kabullenme süreci, yetiyitimi sonrası aile bağlarının etkisi ve rolü, ilişkilerde yaşanan değişimler, yetiyitimine toplumsal bakışın değerlendirilmesi, yetiyitimi sonrası sosyalleşme ve sosyal sermaye şeklinde başlıklandırılarak raporlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Sosyal Sermaye, Sistem Teorisi, Yetiyitimi, Engellilik, Sosyal Hizmet, Aile Bağları

Alan Tanımı: Sosyal Hizmet

Abstract

A QUALITATIVE STUDY ON FAMILY TIES OF INDIVIDUALS WITH ACQUIRED DISABILITY

The concept of social capital, which consists of relationships that determine individual behaviors in society, both interinstitutional relationships and attitudes and between institutions and individuals working for pattern sustainability and also self comments, symbols and meanings of society, forms the backbone of this study. Besides, family ties is the other dimension that supports to approach social capital. Parsons' system theory is selected as major and mediator approach of this study in order to explain on one side self needs, symbols and relationships of disabled people, who is one of the disadvantaged groups in society, on the other side the junction point of different needs of society upon these people. Face to face interviews were performed among eight individuals with acquired disability by various reasons within this study that planned as to qualitative research design. After the data condensation and codings as appropriate for qualitative data analysis procedure, results are reported by thematizing as descriptive information, interpretation of disability and adoption process, the effects and roles of family ties after disability, changes in relationships, the evaluation of social view for disability, socialization after disability and social capital.

Key Words: Social Capital, System Theory, Disability, Social Work, Family Ties

JEL Code: J12, J24, I15, I19

1. GİRİŞ

Son dönemlerin güncel konularından biri olan sürdürülebilir kalkınmanın sadece ekonomik anlamda değil, sosyal ve psikolojik açıdan da sağlanması gerekmektedir. Bireyi biyopsikososyal yönden bir bütün olarak ele alan sosyal hizmet toplumda var olan dezavantajlı gruplardan biri olan yetiyitimine sahip bireylerin sosyal, kültürel, ekonomik bütünleşmenin sağlanması için çeşitli müdahalelerde bulunmaktadır. 2011 yılı Nüfus ve Konut Araştırması sonuçlarına göre Türkiye'de 4.882.841 birey en az bir fonksiyonel bozukluk yaşamakta olup bu bireylerin % 42.8'i erkek, % 57.2'si ise kadındır. Genel olarak sayılarla bu şekilde ifade edilen bu grup için temel olarak doğuştan ve kaza, hastalık, afet gibi

nedenlerle sonradan yaşanan yetiyitiminin farklı anlamlar ve ihtiyaçlar taşıyabildiği görülmektedir. Özellikle sonradan yetiyitimine sahip olan bireyler öncesinde var olan rollerini ve statülerini kaybedebilmekte, buna bağlı olarak da uzun vadeli sosyal ve psikolojik olumsuz etkilerle yaşamak zorunda kalabilmektedir. Çeşitli nedenlerle yetiyitimi yaşamının belli bir kriz yönetimi ve psikososyal destek sürecine duyulan ihtiyacı ve toplumda farkındalığın artmasına yönelik zorunluluğu doğurduğu açıktır. Bir toplumu ve sosyal sermayeyi oluşturan ve bu yapıya katkıda bulunan birey olmanın temeli, bireysel kapasiteye göre fonksiyonel bütünleşme ve işlevselliğe dayanmaktadır. Buradan hareketle, çalışmanın diğer bölümlerinde sonradan yetiyitimi sahibi olan bireyin toplumsal sistem içindeki uyumunda aile bağlarının etkisi ve sosyal sermayeye yönelik katkısı araştırma sonuçlarıyla verilmeye çalışılacaktır.

1.1. Sonradan Yetiyitimi Olan Bireyler ve Sosyal Hizmet

Toplumda sosyal bir dışlanma unsuru olarak görülen yetiyitimi, medikal model tarafından ‘normal dışı’ ve tedavi edilmesi gereken bir durum olarak nitelendirilirken (Hiranandani, 2005), sosyal modele göre ise hak savunuculuğunun yapıldığı, hastalık odağından uzaklaşıldığı ve toplumda sosyal, kültürel ve ekonomik bütünleşmenin sağlanması gereken bir durum olarak ifade edilmektedir (Genç and Çat, 2013). Özgökçeler ve Alper’e (2010) göre, engellilik kavramı toplumun bakış açısı nedeniyle bireyin engellenmesi şeklinde anlamlandırılmaya başlanmış ve yıpratılan bir kavram olması dolayısıyla da Dünya Sağlık Örgütü tarafından engelli olma hali “yetiyitimi” olarak yeniden isimlendirilmiş (<http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs352/en/>) ve bu çalışma kapsamında da bu kavram ile ifade edilmiştir. Yetiyitimi genel olarak “insan için normal olarak değerlendirilen bir işlevi, bedensel düzeyde meydana gelen fonksiyonel kısıtlılıklara bağlı olarak yapamama durumu” olarak tanımlanmaktadır (Yiğitbaş and Deveci, 2016: 59). Yetiyitimi yaşayan bireylerin toplumla entegrasyon sağlayarak mevcut potansiyellerini kullanacak zemin hazırlanması için sosyal içerme politikaları gerekmektedir (Genç ve Çat, 2013: 365). Sosyal devlet gereği, yeti yitimi yaşamış kişilere yönelik sosyal refah düzeylerini iyileştirmek için bir perspektifin geliştirilmesi gerekmektedir (Giritli, et al., 1998: 24). Sonradan yetiyitiminin nedenleri arasında çeşitli trafik ve iş kazaları, doğal afetler ve sosyopsikolojik faktörler etkili olabilmektedir (Demir and Aysoy, 2002: 5). Sonradan yetiyitimi yaşayan bireylerin topluma tam ve etkin ulaşabilmeleri için sosyal sermaye gizil bir mekanizma olarak bu bireyleri çevrelemektedir. Sosyal hizmet bütüncül bir süreci ifade ederken; süreç içerikten ve çıktıdan farklıdır. Süreç, içerik ve çıktı birbiri ile bütünleşmekte iken, sosyal

hizmet sorunun tamamıyla ilgilenmektedir (Payne, 2015: 206). Toplumsal aktivitelerde aktif yer edinmede, sosyal sermayenin yeti yitiminin üstesinden gelebilecek bir potansiyeli bulunmaktadır. Toplumsal alana erişimde bireyler arası etkileşimin başat bir konumda olduğu kabulünden hareketle sosyal sermaye gündelik hayatta belirleyici bir role sahiptir.

1.2. Sosyal sermaye

Sosyal bilim yazınında, sosyal sermaye kavramı son dönemde çokça tartışılmaktadır. Modern dönemlerde toplumsal bağların azalması sorununa bir çözüm önerisi olarak sunulan bu kavram, sosyal ağlara işaret etmektedir. İnsan doğası gereği belirli bir topluluk içerisinde var olagelmıştır. Bizatihi topluma karşılıklı ilişkiler bütünü olarak bakıldığında ortak zemin sosyalliklerin önemi ve gücü üzerine yoğunlaşmaktadır. Sosyal sermaye kuramında Bourdieu, Coleman, Putnam ve Fukuyama gibi kuramcılar bu konuda dikkat çekici isimlerdir; Aydemir ve Tecim'in (2012) deyiimiyle "toplumun ontolojik gerçekliğidir". Coleman'a göre sosyal sermaye; birey ve toplum arasındaki ilişkinin güven ve değer temelli oluşmasını ve dolayısıyla bireyin iletişimsel ağlarının ötesinde bir durumu ifade etmektedir (Field, 2008: 28). Putnam sosyal sermayeyi daha çok toplumsal ağırlıklı kavramsallaştırmış, gönüllülük esasına dayalı bir sosyal sermaye anlayışı bulunmaktadır (Aydemir, 2011: 63). Fukuyama ise sosyal değerler, sivil toplum ağırlıklı analizlerde bulunarak farklı bir boyuta değinmektedir. Sosyal değerlerin inşasını etik ve güven çerçevesinde açıklamaktadır (Aydemir, 2011: 74). Sosyal sermaye, sosyal etkileşimlerin yoğunlukta olduğu bir düzlemdir. Bourdieu'ya göre ise sosyal sermaye "toplumun biriktirilmiş tarihini" (Yarcı, 2011: 130) ifade etmekte iken; sosyal sermaye toplumsal bağlantılardan şekillenmiş, belirli durumlarda ekonomik ve kültürel biçimlere kurumsallaştırılabilmektedir. Bireyin sosyal alanda varoluşuyla ilgili olan sosyal sermaye toplumsalın tüm katmanlarında özgül bir biçimde görülebilmektedir. Dolayısıyla gündelik hayat rutinlerinde, aile ve arkadaş gibi sosyal ilişkilerin devamı noktasında sosyal sermayenin varlığı görülmektedir. İnsan hayatında bu denli etkin bir kavramın gücü ve yapısını daha net anlayabilmek adına çalışmanın ana eksenini yeti yitimi yaşayan bireylerin sosyal sermaye potansiyelleri oluşturmaktadır. Sosyal sermaye; bireyin içerisinde yer aldığı grupla etkileşimi, edinilen eğitim dolayısıyla kazanılan bir statü ve bunun ilişkiler boyutuna taşınması dolayısıyla yetiyitimi yaşayan bireylerin toplumsallaş(ama)ma durumları özelinde tartışılacaktır. Bireyin sahip olduğu ağlar kabulünden hareketle sosyal sermaye değişen insani şart ve durumlara göre harekete geçirilebilecek bir ögedir.

1.3. Parsons'ın Sistem Teorisi

Talcott Parsons tarafından 1950li yıllarda geliştirilen Sosyal Sistem Teorisi toplumun kendisini oluşturan bireylerden daha farklı ihtiyaçları olduğunu ifade eden işlevselcilik, doğa bilimlerinin yöntemlerinin sosyal bilimlerde de kullanılabilceğini savunan doğalcılık ve sosyal bilimcilerin bir bireyin davranışının nedenlerini bildiklerini vurgulayan sosyal nedensellik olmak üzere üç ana özelliği kapsamaktadır (Yıldırım, 1999: 26). Durkheim, Marshall, Pareto ve Weber'den etkilenen Parsons makro boyutta kişilerarası ilişkileri düzenleyen toplumsal değerler üzerine durarak (Poloma, 2011), toplumdaki ihtiyaçların farklı rol ve görevler aracılığıyla karşılanması ve bunlar arasında belli bir uyumun olması gerektiğini ifade etmektedir (Ceylan, 2011). Parsons'a göre, dört tane sistem fonksiyonu bulunmaktadır (Mayhew, 1982: 25-26, Parsons, 2005). *Uyum*, sistem ile çevre arasındaki uyumun gerekliliğini ifade etmektedir. Adaptasyon süreci, sistemin üretkenliği ile kaynakları arasında bağlantı kurmayı amaçladığından sistemin ekonomisi olarak adlandırılmaktadır. *Amaca ulaşma*, sosyal sistemlerdeki kolektif amaçların gerçekleştirilmesini ifade etmektedir. Bu fonksiyonda bir sistemin yeterliliğinin politik gücün etkili harcamalarıyla organize edilmesi söz konusu olmaktadır. Kaynakların ve enerjinin toplumsal amaçlara aktarılması temel alındığından sistemin politikası olarak isimlendirilmektedir. *Bütünleşme*, amaçlara ulaşılması ve adaptasyonun sağlanmasında çevre ile ilişki söz konusu olduğu için sorunlar yaşanabilmektedir. Bu sorunların ve çıkabilecek çatışmaların önlenmesinde bu fonksiyon etkili olmaktadır. Bu nedenle kültür olarak adlandırılan bu fonksiyonda beklentilerin ve performansın yerine getirilmesi için aracı değişken rolü görülmektedir. *Yasal sürecin yönetimi*, çevredeki değişiklikler ile sistemin uyumu sağlanması noktasında yasal düzenlemeler standardı ve temeli sağlayabilecektir. Parsons'a göre, bir toplumun sahip olduğu kaynaklar ile üretimi bir araya getirerek uyum fonksiyonunu yerine getiren kurum ekonomi; toplumun ilerlemesi, diğer toplumlarla ilişkilerinin düzenlenmesi noktasında amaca ulaşma fonksiyonunu gerçekleştiren kurum, siyaset, yerine getirilen fonksiyonlarla toplum arasındaki bütünleşmeyi sağlayan kurum, kültür ve yine sistemdeki fonksiyonların işlemesi ve değişimlerin uyum içinde gerçekleşmesine olanak sağlayan kurum ise hukuk kurumudur. Bu noktada, toplumu oluşturan her bir bireyin çeşitli rol ve görevlerle Parsons'ın belirttiği bu sistem içinde yer aldığı görülmekte ve yetiyitimi, yaşlılık, hastalık gibi nedenlerle aktif olamayan bireylerin sistem dışında tutulması yerine kapasite ve işlevsellik dahilinde yeni rol ve görevlerin tanımlanması gerekmektedir. Türkiye'de Engelli Gerçeği Raporuna (2012) göre, yetiyitiminin sosyal faktörleri bakıma muhtaçlık,

çalışabilirlik, sosyal hayata uyumun sağlanabilmesi, ulaşılabilirlik ve erişilebilirlik olarak ifade edilmiştir. Bu boyutlar irdelendiğinde, toplumda belli fonksiyonların yerine getirilebilmesi için, gerekli düzenlemelerin yapılması ve kolaylaştırıcı faktörlerin yerine getirilmesi gerekmektedir. Sürdürülebilir kalkınma, toplum refahı ile bireysel refah arasında kurulan köprü sosyal sermayenin genişlemesine çift taraflı bir katkıda bulunacaktır.

2. YÖNTEM

Bu çalışmada, nitel araştırma teknikleri kullanılmıştır ve Konya’da bir Dernek aracılığıyla ulaşılan yetiyetimine sahip bireylerin aile bağlarına ilişkin görüşleri ve yetiyetimine bağlı olarak aile ilişkilerinde yaşadıkları sorunlara ilişkin bakış açılarını ayrıntılı bir anlayışla araştırmayı ve ortaya koymayı amaçladığından olgubilim (fenomonolojik) desende planlanmıştır. Nitel araştırmalarda örneklem büyüklüğüne karar vermede “doygunluk” önemli bir rehberdir (Liehr vd., 2005). Katılımcıların aynı ifadeleri/kavramları kullanması ve bu kavramların tekrarlanması, yeni bir bilgi ve kavram ortaya çıkmadığında örneklem sayısının yeterliliğine karar verilmiş olup toplam sekiz katılımcı ile çalışma yürütülmüştür. Katılımcılara ait demografik bilgiler ve yetiyitimi nedenleri Tablo 1’de sunulmuştur. Çalışma kapsamına alınacak katılımcıların çalışmaya dahil edilme kriterleri; doğuştan değil sonradan herhangi bir yetiyetimine sahip olmak, en az 18 yaşında olmak, geçirdikleri hastalık, kaza vb. durumların üzerinden en az 1 yıl olması, herhangi bir psikiyatrik tanı (TSSB gibi) almamış ve oral medikasyonla tedavi almıyor olmak, en az ilköğretim düzeyinde mezuniyet derecesine sahip olmak ve çalışmaya katılım noktasında gönüllü olmak şeklinde belirlenmiştir. Çalışma verileri 22 Ağustos – 10 Eylül 2017 tarihleri arasında araştırmacılar tarafından bireysel görüşmeler aracılığıyla toplanmıştır. TUBİTAK- Ulakbim, YÖK Ulusal Tez Merkezi, PubMed, Sciencedirect, SAGE, AMED, Web of Science, Taylor and Francis Online veri tabanları aracılığıyla konu ile ilgili literatür ve doküman taraması ile elde edilen yerli ve yabancı kaynaklardan elde edilen bilgiler kullanılarak, soru havuzu oluşturulmuştur. Araştırmada kullanılan soruların oluşturulması sürecinde, konu ile ilgili dağınık halde bulunan gereçlerin pragmatik bir görevi yerine getirmek için bir araya getirilmesi ya da kullanılması olarak tanımlanan brikolaj tekniğinin gerekleri takip edilmiştir (Neuman, 2012). Soru havuzunun oluşturulması noktasında temel olarak alınan kaynaklar Aydemir (2011), Poloma (1993), Ağcasulu (2017), (Parsons, 2005), Aydemir and Tecim (2012), Erselcan (2009), Dyb (2005), Paige (2015), Beck (2010) olarak ifade edilebilmektedir. Oluşturulan soru havuzundan birbiri ile benzerlik gösteren, anlaşılamayan ifadeler düzeltilerek araştırmanın amacına uygun olan sorular

seçilmiştir. Böylece; yetiyitimi anlamlandırma ve kabullenme süreci, yetiyitimi sonrası aile bağlarının etkisi ve rolü, yetiyitimi sonrası ilişkilerde yaşanan değişimler, yetiyitimine toplumsal bakışın değerlendirilmesi, yetiyitimi sonrası sosyalleşme ve sosyal sermaye olarak beş ana boyut altında oluşturulan genel sorular ile yarı yapılandırılmış görüşme formu şekillendirilmiştir. Görüşmeye başlamadan önce katılımcılara çalışmanın amacı, nasıl yürütüleceği konusunda bilgi verilerek, katılımcılardan sözlü ve yazılı onam alınmış olup görüşmeler yaklaşık olarak 1 saat sürmüştür. Veriler araştırmacılar tarafından veri indirgeme yöntemi ile analiz edilmiş ve kodlamalar kullanılmıştır. Nitel yöntemler katılımcıların, önceden belirlenmiş varsayımlarla sınırlandırılmadan yaşamlarını nasıl anlamlandırdıklarını anlamaya yardımcı olmakta, katılımcıların ifade ettikleri derinlemesine anlamları, önemli ayrımları anlatılanlardan çıkartılabilmekte ve zaman içinde süreçle ilgili güçlü gelişmelerin nasıl gittiğini göstermektedir (Hussain ve Bhushan, 2013). Nitel veri analizi birbirini takip eden üç aşamadan oluşmaktadır. İlk aşama olan veri özetleme¹ (data condensation), verinin alan notları, gözlem, dokümanlar ve diğer deneysel materyaller aracılığıyla toplanması, basitleştirilmesi, özetlenmesi ve dönüştürülmesi sürecini ifade etmektedir. İkinci aşama verinin görsel hale getirilmesi (data display) olarak isimlendirilmektedir. Bu aşamada, ilk aşamada dönüştürülen verilerin şekillendirilmesi, toparlanması ve örgütlenmesi sağlanmaktadır. Verilerin görsel hale getirilmesi verilerin neler olduğunun ve bu verilerle ne yapıldığının daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Son aşama olan tasarı ve sonuca ulaşma (drawing and verifying conclusions) ise veri toplamadan itibaren notlarla, açıklamalarla, çizimlerle ve önerilerle elde edilen verilerin yorumlanması sürecini ifade etmektedir.

¹ Bu kavram için veri azaltma (data reduction) ifadesinin kullanımı, süreçte bazı verilerin zayıflatılması ya da kaybedilmesi şeklinde algılanabileceğinden tercih edilmemektedir Matthew B. Miles vd., *Qualitative Data Analysis: A Methods Sourcebook* (California: Sage Publications, 2014).

Tablo 1. Katılımcılarla İlgili Tanımlayıcı Bilgiler

İsim	Yaş	CNS	E.D.	M. D.	Yetiyitimi Nedeni
A.	52	E	İlkokul	Evli	Tümör nedeniyle bacağının ampute edilmesi
D.	53	E	İlkokul	Evli	Kas hastalığı nedeniyle yürüme yetisini kaybetmesi
Ş.	50	E	İlkokul	Evli	Yüksek gerilim hattında elektrik akımına kapılması
G.	33	E	İlkokul	Bekar	Maganda kurşununun omuriliğe denk gelmesi
M.	44	E	İlkokul	Evli	MS hastalığı nedeniyle yürüme yetisini kaybetmesi
Ö.	33	E	Lise	Bekar	Miyopati'ye bağlı yürüme yetisini kaybetmesi
S.	56	K	İlkokul	Evli	Beyin kanamasına bağlı kısmi felç geçirmesi
Y.	33	E	Üniversite	Bekar	Whiplash (kamçı) yaralanması

3. BULGULAR

3.1. Yetiyitimini Anlamlandırma ve Kabullenme Süreci

Katılımcılardan Ş. yaşadığı yetiyitimini tedavi gördüğü şehirle bütünleştirirken (Ankara'ya gidince tedavi sırasında aldığı kötü kokunun aklına gelmesi), bir diğer katılımcı “ha yatakta ha mezarda yatmışım” diyerek yaşadığı travmayı ifade etmiştir. Katılımcılar Ş. ve S. ise yaşadıkları yetiyimlerini suçluluk duygusuyla bütünleştirerek anlamlandırmaya çalışmışlardır. Ş., günahkar bir insan olduğunu düşünmesinden dolayı yaşadığı yetiyimini “Allah’ın bir cezası” olarak nitelendirirken, S. ise insanlara “hayır” diyememesinin bir karşılığı ve kendini (gereksiz bir şekilde) çok zorlamasının bir bedeli olarak anlamlandırmıştır. Ayrıca, bu katılımcı yetiyitimi sonrasında hissettiklerini “bütün hayatım karardı” ifadesiyle şemalandırmıştır. Katılımcıların yetiyitimlerini kabullenme süreçleri sorulduğunda, bir katılımcı ailesinin mümkün olduğunca hızlı bir şekilde içinde bulunduğu durumu kabullenerek yaşamına uyum sağlaması gerektiği konusunda bir güdüleyici olduğunu belirtirken, başka bir katılımcı yetiyitimini kabullenmekten başka bir çaresi olmadığını, yani çabalasa da durumunu değiştiremeyeceğini anlamasının (öğrenilmiş çaresizlik olarak da adlandırılabilir)

bu süreçte etkili olduğunu ifade etmiştir. Bunun yanında, katılımcıların çoğunluğu geçmişle yapılan kıyaslamaların (yetiyitimi öncesi ve sonrası) ve yetiyitimi sonrası ortaya çıkan muhtaçlık duygusunun kabullenme sürecini geciktirdiği yönünde hemfikir olmuşlardır. Katılımcılardan biri kabullenme noktasında yaşadıkları zorluğu doğuştan ve sonradan sahip olunan yetiyitimi ile açıklamaya çalışmıştır. Doğuştan yetiyitimine sahip bir bireyin yaşamını erken yaşlardan itibaren kurgulayabildiğini ve geçmişle kıyaslayacak bir şeyinin olmadığı için de kendileri gibi sonradan yetiyitimi sahibi bireylerin yaşadıkları bu kıyaslamayı yaşamadıklarını ifade etmiştir. Buna karşın, başka bir katılımcı doğuştan yetiyitimine sahip bireylerin kendilerinin deneyimlediği pek çok şeyi (askerlik gibi) yaşayamadıkları için kendilerini şanslı varsayarak kabullenme sürecinin kolaylaştırdığını ifade etmektedir. Başka bir katılımcı ise kabullenme ve alışma arasında bir farklılığın olduğunu vurgulayarak, yetiyitimi hala kabullenemediğini ancak yaşamına devam etmek için gündelik işlerini (banyo yapmak, tuvalete gitmek, yemek yemek, gezintiye çıkmak vb.) yerine getirmeye alıştığını belirtmiştir.

3.2. Yetiyitimi Sonrası Aile Bağlarının Etkisi ve Rolü

Katılımcıların altısı ihtiyaç duydukları gücü aile desteği ile bulduklarını ifade ederken, ikisi dernek gibi ortamlarda kurdukları sosyal ilişkilerin kendilerini güçlendirdiğini ifade etmişlerdir. Aile üyeleri arasında özellikle eşlerde dayanışma rolü ön plana çıkmaktadır. Katılımcılardan üçü aile üyelerinin birbirleri için fedakarlık yapabilme kapasitelerinin baş etme sürecinde etkin olduğunu vurgulamışlardır. Katılımcı A., bunu “ailem için ömrüm yettiğince güçlü olmaya çalışacağım” diyerek pekiştirmeye çalışmıştır. Daha açık bir ifadeyle, yetiyitimi yaşayan bireylerin ev ortamında, dışarıyla ve sosyal yaşamla ilişkisini keserek devam eden bir yaşam tarzından dolayı aile üyelerinin üzüldüğünü düşünerek kendisini dışarı çıkmaya zorlaması, eşinin hastalanmasından sonra hastalık yüküne karşı destek olunmak istenmesi, yetiyitiminden sonra eşe yapılan boşanma teklifinin reddedilerek eş tarafından maddi ve manevi yönde destek sağlanacağını altının çizilmesi gibi durumlarda güçlendikleri ve böylece yaşamlarının bir döneminde, beklemedikleri bir anda maruz kaldıkları yetiyitimi karşısında baş etme mekanizmalarının gelişmesine katkıda bulunmuştur. İki katılımcı ise aile üyelerinin bakım veren rollerini ön plana çıkarmışlardır. Bu noktada, aile üyelerinin bakım veren yükü noktasındaki gönüllülükleri ve bunu yetiyitimi yaşayan bireye nasıl yansıttıkları önem kazanmaktadır. Katılımcılardan ikisi aile üyelerine muhtaç olmanın baş etme noktasında kendisine olumsuz bir yük getirdiğini vurgulamış, başka bir katılımcı ise bakım verme rolünde cinsiyetin

önemini ifade etmiştir. Yetiyitimi yaşayan bireyin kadın olması ve toplumsal rollere göre kadının evin içinde toparlayıcı, düzenleyici, bakım veren birey olması gerekirken evin özellikle erkek üyeleri tarafından bu rollerin üstlenilmek zorunda kalınması nedeniyle kız çocuğu sahibi olunmamasının bir dezavantaj olması şeklinde yorumlanmasına neden olmuştur. Yine, toplumsal rollere göre aile içinde bağı sağlayan üyenin kadın olması da aynı katılımcı tarafından vurgulanmıştır. Önceki katılımcıların ifadesine göre, yetiyitimi yaşayan bir erkek olduğunda destek veren, cesaretlendiren bireyler kadınlar olurken, kadın katılımcı, kadın yetiyitimi yaşadığında bakım verme görevi erkek aile üyelerine düştüğünde bireyin sosyal yaşama ve çalışma yaşamına katılması gibi sosyal ilişkileri geliştirici ve psikolojik olarak iyileştirici odak noktalarının atlandığını ifade etmiştir. Aile bağlarının güçlü olması bireylerde sonradan yetiyitimine sahip olduğu getirdiği çaresizlik ve hatta intihar düşüncesini engelleyici bir rolünün olduğu görülmektedir. Beş katılımcı özellikle çocuklarının ve annelerinin üzüleceğini düşünerek kendilerini güçlenmek ve başa çıkmak zorunda hissettiklerini vurgulamışlardır. Bir katılımcı ise, çaresizlik duygusunu manevi inancının yoğunluğundan dolayı hissetmediğini ifade etmiştir.

3.3. Yetiyitimi Sonrası İlişkilerde Yaşanan Değişimler

Yetiyitimi sonrası güçlenebilen aile bağları kadar zayıflayan ya da ilişkilerinde geriye doğru gidiş olan aile bağları da görülebilmektedir. İki katılımcı, yetiyitimi yaşayan bireyin özellikle çalışan rolünü yani para kazanan rolünü kaybetmesinden dolayı aile üyeleri tarafından dışlandığını, ailelerinin kendilerine bakım verme zorunluluklarının olduğunu düşünmelerinden dolayı bu bireylerden uzaklaştıklarını vurgulamışlardır. Kadın katılımcı ise aile üyelerinden kardeşine yetiyitiminden önce çok yakın olduğunu, ihtiyaçlarını karşılmasına yardım etme noktasında oldukça fedakar davrandığını ancak yetiyitiminden sonra benzer bir yakınlığı kardeşinden görmekten ziyade yetiyitiminin nedeninin kendisinin olduğu yönünde kardeşi tarafından suçlandığını ve böylelikle aile bağlarının zayıfladığını ifade etmiştir. Aynı katılımcı, yetiyitimi yaşamasını kendisine insanları tanıma şansı verildiği için bir fırsat olarak yorumlamaktadır. Katılımcılardan Ö., özellikle ailesi tarafından “artık kendi kararlarını veremeyecek durumda” şeklinde etiketlendiğini belirtirken, başka bir katılımcı olan D. ise çalışan rolü kaybının aile bireyleri de dahil sosyal çevre tarafından “para isteme potansiyeli yüksek” olarak adlandırıldığını ifade etmiştir. Çalışan rolünde yaşanan kaybı, katılımcılardan detaylandırmalarını istediğimizde çoğu, özellikle tedavi sürecinde maddi anlamda çok zorluk yaşadıklarını ve hanehalkı arasında gelir sağlayan başka bir üyenin olmamasının kendilerini olumsuz anlamda çok

etkilediğini ifade etmişlerdir. Katılımcılara aile bağlarını etkileyen faktörlerden biri olarak aile içi iletişimlerinin yetiyitimi öncesi ve sonrasında ne yönde değiştiği sorulduğunda ise, üç katılımcı iletişim düzeylerinde herhangi bir değişim olmadığını ifade ederken, iki katılımcı iletişim düzeylerinin geçmişe göre düzeldiğini ve üç katılımcı ise aile içi iletişimlerinin, aile bireylerinin bakım verme yükümlülüklerinin ağır gelmesi, yaşanan maddi kayıplardan dolayı yakın akrabaların finansal varsayımları gibi nedenlerle bozulduğunu belirtmişlerdir.

3.4. Yetiyitimine Toplumsal Bakışın Değerlendirilmesi

Yetiyitimi yaşayan bireylerin aile içinde ve yakın çevrelerinde hissettikleri dışlanmışlık biraz daha makro boyutta sorulduğunda ise, altı katılımcı toplumun engellilere bakışının, engelliler için yapılan faaliyetlerin (engelli yolları, otobüsleri vb.) eskiye oranla daha iyi olduğunu ancak belli durumlarda (engelli araç yerine park etme, engelli rampalarını kapatma vb.) toplumun bilinçsizliğinin gözle görülür olduğunu vurgulamışlar ve hatta içlerinden bir katılımcı pek çok gazete köşesi, blog yazarına konu olmuş bir ifadeyle toplumun ve dolayısıyla yerel yönetimler ve merkez yönetimin bakışını özetlemiştir; “kaldırımlar yükseldikçe medeniyet seviyesi alçalmaktadır”. Katılımcılar özellikle dışarı çıktıklarında toplumun kendilerine karşı bakışlarından, ifadelerinden ve tutumlarından rahatsız olduklarını ifade etmişlerdir. Kendi deneyimlerinden de bu ifadeleri “dilenciymişiz gibi...”, “yazık çok da gençmiş...”, “dışarıda ne işin var?”, “Devlet bunlara araba verdi, dolanıp duruyorlar dışarıda” şeklinde dile getirerek toplumun kendilerine acıyarak baktığını ve yapılan yardımların, verilen hakların bir lütuf olarak değerlendirdiğini vurgulamaktadırlar. Dış çevrede insanların bakış açısı gibi başka bir değerlendirilebilecek nokta olan sağlık profesyonellerinin tutum ve davranışları da toplumun yetiyitimi yaşayan bireye yönelik bakışını yansıtabilmektedir. Katılımcıların tamamı yetiyitimlerini sağlık profesyonellerinden öğrendiklerini ifade etmiş ancak bazı katılımcılar sağlık profesyonellerini “bu haline dua et”, “sana bir daha yürüyemeyeceğini söylemediler mi?” şeklinde ifadelerde bulunmalarının o an yaşadıkları travmatik etkinin katlanmasına neden olduğunu belirtmişlerdir. Bunun yanında, engelli refah alanı² ile ilgili olarak üç katılımcı aldıkları engelli maaşlarının çeşitli nedenlerle

² Engelli refah alanını sadece toplumun bakış açısı ve dış çevrede yetiyitimi yaşayan bireyin yaşamını kolaylaştırıcı olarak değil, aynı zamanda ev içi hareketlerini kısıtlamayan bir yapının kurgulanması olarak da düşünülmesi gerekmektedir. Katılımcılardan biri ev içinde eşyaların tekerlekli sandalye kullanan birine göre dizayn edilmemesinin gündelik aktivitelerini kısıtladığını belirtmiştir. Bu noktada, aile bireyelerine eğitim verilmesi ve aile üyelerinde farkındalık yaratılması büyük önem taşımaktadır.

habersiz bir şekilde devlet tarafından kesildiğini ifade ederek, maaş için uygunluk kriterlerinin yeniden gözden geçirilerek daha işlevsel olması gerektiğini vurgulamışlardır. Akülü araba kullanan katılımcılar her iki yılda bir akülerini değiştirmek durumunda olduklarını ancak bunun için maddi durumlarının yeterli olmadığından Belediye gibi yerel yönetimlere başvurmalarına rağmen engelli maaşı aldıkları gerekçesiyle ihtiyaçlarının karşılanmadığını belirtmişlerdir. Ayrıca, katılımcıların çoğu engelliler günü kutlamalarını, engelli refah alanını geliştirici etkide bulunmamasından dolayı anlamsız bulduklarını ifade etmişlerdir.

3.5. Yetiyitimi Sonrası Sosyalleşme ve Sosyal Sermaye

Katılımcılardan ikisi baş etme noktasında, dernek gibi ortamların yani özellikle birbirleriyle benzer hikayelere ve yetiyitimlerine sahip bireylerle sosyal ilişkilerin geliştirilebildiği, belli noktalardan güçlendirmelerin yaşanabildiği mekanların toparlayıcı ve iyileştirici, tekerlekli sandalye gibi ihtiyaçların giderilmesi noktasındaki kolaylaştırıcı etkisini vurgulamışlardır. Katılımcıların tamamı için dernek önemli bir sosyalleşme ve iyileştirici etkisi olan bir ortam olurken, çoğunluğu yetiyitimi sonrası daha önce bahsedilen nedenlerden (maddi kaygılar, bakım verme vb.) dolayı bozulan sosyal ilişkilerinin yerini doldurabildikleri sosyal medyayı da sosyalleşme aracı olarak kullanmaktadırlar. Bunun yanında, katılımcılardan biri seyahat sırasında fiziksel ihtiyaçların giderilmesi gibi sorunların ortadan kaldırılması halinde daha fazla sosyalleşme imkanı olacağını vurgulamıştır. Bunun dışında, üç katılımcı özellikle kişisel gelişim adına pek çok eğitim ve sertifika programına katıldığını ve hatta bir katılımcı resmi kayıtlara göre yetiyitimine sahip bir birey olarak Türkiye'deki ilk semazen grubu üyesi olduğunu belirtmiştir. İstihdam noktasında ise, görüşülen katılımcıların ifadelerinden iş arayanların ya da çalışanların ifadelerinden bir mesleklerinin ya da yapabildikleri bir iş kolunun olmasının kendilerini güçlü hissettirdiği yönünde çıkarımlarda bulunulmuştur. Katılımcılardan biri engelli istihdamının yetersiz olmasının kendilerinde değersizlik ve işverenlerin bu bireylere karşı duyduğu güvensizlik hissini pekiştirmekte olduğunu ve çalışma hayatına dahil olmanın "işe yaradıkları" hissini güçlendirdiğini ifade etmiştir. Katılımcılardan biri ise, masa başında çalışılabilecek işlerin kendileri için uygun olduğunu ve işverenlerin bu konuda hassasiyet göstermeleri gerektiğini belirtmiştir.

4. SONUÇ

Sonradan yetiyitimi yaşamış sekiz birey ile yapılan derinlemesine görüşmeler aracılığıyla nitel araştırma desenine uygun olarak tasarlanan bu çalışmada, Parsons'ın sistem teorisi ve sosyal sermaye kuramı ışığında sonradan yetiyitimine

sahip bireylerin aile bağları yordanmaya çalışılmıştır. Sonradan ve doğuştan yetiyitimi yaşamış bireyler, yetiyitimi olgusunu birçok açıdan birbirlerinden farklı deneyimlemekte ve topluma uyum süreçlerini farklı yaşamaktadırlar. Bu noktada sistem içerisinde; yetiyitimi ile başetmede önemli unsurların başında katılımcıların da ifade ettiği üzere aile ve sosyal çevre gelmektedir. Sosyal sermaye kavramının odak noktası, sosyal iletişim ağlarının toplumsal süreklilik için önemli olmasıdır (Şan, 2007: 71). Sosyal sermaye geniş anlamda birey ve toplum arasındaki bağın adıdır; toplumsal bağlılık ve dayanışmanın gücüdür. Buradan hareketle, bu kavram sosyal sistem içinde her bireyin sahip olduğu rolleri, görevleri, eylemleri yerine getirerek sosyal yapıya katkı sunduğunu vurgulamaktadır (Coleman, 1988: 98). Ancak, yetiyitimine sahip bireylerin sosyal sermayeye katkıda bulunabilmesi için özellikle fiziksel ihtiyaçların giderilmesi noktasında desteğe ihtiyaçları olduğu da unutulmamalı ve aile birliği, toplumda birlikte yaşamının bir gereği olarak da bu ihtiyaçlarının karşılanması noktasında gerekenler yapılmalıdır. Yetiyitimi yaşayan bireylere günlük yaşam rutinlerini gerçekleştirmede bakım yardımı genellikle aileden gelmektedir. (Karaah and İslam, 2013) da kültürel ve sosyal koşullara göre değişkenlik göstermekle birlikte bireyin bakımı aile üyeleri ya da eş tarafından üstlenildiğini belirtmişlerdir. Toplumumuzda özellikle kadınların bakım üstlenmedeki rolüne değinmekte ve bu bakım sebebiyle aile rutinlerinde aksamalara ve rol karmaşasından bahsedilmektedir. Bakım vermedeki gönüllüğü ise yetiyitimi yaşayan kişiler ile aralarındaki iletişim düzeyinin yüksek olması ve kişisel doyum sağlama ile açıklamışlardır. Yetiyitimi yaşayan bireylerin ailelerinin ekonomik gereksinimleri artmakta, yetiyitimi konusunda yeterli bilgiye sahip olmayabilmekte, aile içinde rol değişimleri yaşanmakta, aile üyelerinin kendilerine ayırdıkları zaman sınırlanmakta ve başka birçok duygusal zorlanma da yaşanmaktadır (Kaytez, et al., 2015: 198). Yaşanan çeşitli zorluklarla baş etme noktasında aileler kendilerini güçsüz hissedebilmektedirler. Bu bağlamda aile üyelerinin yetiyitimi konusunda nesne konumunda olmasından ziyade, özne konumuna getirilmesi ve psikososyal yönden desteklenmesi gerekmektedir. Bir kriz dönemi olarak addedilebilecek yetiyitimi süreci uyum aşaması, hem yetiyitimi yaşayan bireylere hem de yakın çevrelerine sunulan psikososyal destek ile mümkün olacaktır. Psikososyal destek ve uyum aşaması söz konusu olduğunda, sağlık profesyonellerinin tedavi sürecindeki tutumları, bireylerin yetiyitimi ile nasıl yüzleştikleri, yetiyitimi sürecini kimden, nasıl öğrendikleri önem kazanmaktadır. Bu noktada katılımcılardan birkaçının da belirttiği üzere, hastane sürecinde ve sonrasında bireyleri yeni sürece adapte etmek odaklı destek sunan formal yapılar oluşturulmalı, taburculuk aşamasından sonra da izleme süreci devam etmelidir.

Kübler-Ross (1969) zihinsel başa çıkma mekanizmalarını tanımlarken “kabullenme” aşamasına da değinmiştir. Bu aşamada bireyler yorgun ve sakindir (Okyavuz, 1995: 188). Türk Dil Kurumuna göre alışmak; “bir işi tekrarlayarak kolaylıkla yapabilmek, yadırgamaz duruma gelmek, intibak etmek” gibi anlamlara gelmekte iken; kabullenmek, “benimsemek, istemeyerek kendine mal etmek” şeklinde ifade edilmektedir. Bu bağlamda incelendiğinde, yetiyitimi yaşayan bireyler yaşadıkları sürece ve yeni benliklerine alıştıklarını fakat kabullenemediklerini ifade edebilmektedirler. Bu açıdan bakıldığında alışmak noktasında, bireyler kendi gerçekliklerini kendi hoşnutluk durumlarından bağımsız olarak devam ettirmekte ve sadece yaşamlarını devam ettirmek adına alışma süreci işletmektedirler. Yetiyitimi “kabullenmiş” bireyler ise, gerçeklikleri ile yüzleşmiş, onu olduğu gibi kabul etmiş ve sürece ilişkin yeni planlar geliştirmiş olabilmektedir. Kabullenmek; pes etmek, içe kapanmak, boşvermek gibi nitelendirilmemeli; aksine bireyin hayatını ve benliğini yeniden kurgulayabileceği umut içeren bir dönem olarak da görülebilmelidir. Bu bakış açısının kazanılması noktasında sosyal destek önem teşkil etmektedir. Katılımcıların sosyal yaşama entegrasyon süreçlerine zarar veren unsurlardan birinin de toplumun yetiyitimi sürecini anlamlandırmada ötekileştiren üslubu olduğu görülmektedir. Yetiyitimi üzerine söylemlerin olgunlaştığı 1980’ler ve 1990’lar olarak (Oliver, 1996) tarihsel süreç ele alındığında, yetiyitimi yaşamış bireylere karşı geliştirilen olumsuz algının; politik, ekonomik ve sosyal değişimler kaynaklı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Kızılaslan, et al., 2016: 185). Bu bağlamda yetiyitimi yaşayan bireylerin istihdam sorunu gündeme gelmektedir. Literatürde yetiyitimi ile ilgili pek çok çalışmanın işsizlik, işsizliğin yetiyitimi açısından sosyal görünümü, bu bireylerin çalışma ortamından dışlanması üzerine odaklandığı görülmektedir (Barnes and Mercer, 2005). Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan Engelli ve Yaşlı Bireylere İlişkin İstatistik Bilgiler Nisan 2017 Bülteni’ne göre, Ocak ayı itibarıyla işsiz olan ya da daha iyi koşullarda bir iş arayan engelli sayısı 6.760 olup, 2016 yılı için engelli birey çalıştırmakla yükümlü olan kamu ve özel kurumlara ait toplam kota açığı 20.723’tür. Yine aynı Bülten’e göre, kamu sektöründe 2017 Nisan ayı itibarıyla 48.947 engelli birey istihdam edilmiş ve en fazla istihdam edilen engelli grubu ortopedik engelli bireyler olmuştur. Rakamların sunduğu şekliyle, kota açığının büyüklüğü, yapılan düzenlemelerin yaptırım gücü olmadığını göstermektedir. Değerlendirmeler ışığında, bireylerin; kendileri gibi yetiyitimi yaşayan bireylerin üye olduğu derneklerde kendilerini daya uyumlu ve iyi hissettikleri görülmüştür. Bir diğerine benziyor olmak, yaşanan sorunlar noktasında ortak paydada buluşuyor olmak bireylerin iyi oluşuna

katkı sunmakta, bu tarz sivil toplum kuruluşları desteği ile yeni sürece ilişkin kabullenme ve akabinde yeni kimlik geliştirilebilmektedir. Çalışma genel kapsamda incelendiğinde, yetiyitimi yaşayan bireylere ilişkin belirtilen sorunlar ele alındığında, sosyal işlevselliklerini kazanmaları noktasında çözüm önerilerini gerçekleştirebilecek ana aktörün sosyal hizmet olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Sorunun tamamıyla ilgilenen sosyal hizmetin odaklarından biri de yetiyitimi yaşamış bireylerdir. Yetiyitimi yaşamış bireylerle çalışırken sosyal hizmet mesleği, müracaatçıya ve ailesine danışmanlık, hizmetler ve birey arasında aracı olmak, aile ve kurum arasında bağlantı kurmak, taburcu planlaması yapmak ve bu süreçte bireyleri güçlendirmek gibi roller ve görevlere sahiptir (Zastrow, 2015: 741-43). Bu rolleri; kabul ve tartışma, veri toplama ve ön değerlendirme, planlama ve sözleşme, müdahale ve izleme, değerlendirme ve sonlandırma gibi evrelerden oluşan değişim süreci içerisinde gerçekleştirmektedirler (Sheafor and Horejsi, 2015: 155). Sonuç olarak, sosyal hizmet, psikoloji, sosyoloji, tıp, hukuk gibi farklı alanlarla işbirliği içinde çalışarak özellikle sonradan yetiyitimi konusunda alan yazına katkıda bulunmalıdır. Sonradan yetiyitimi sahip bireylerde aile bağlarının daha iyi bir şekilde irdelenebilmesi için yetiyitimine nedenine göre ayrılmış ve daha geniş bir örnekleme birlikte ve bu konunun doğuştan yetiyitimine sahip bireylerin aile bağlarıyla karşılaştırıldığı çalışmaların yürütülmesi gelecek çalışmalar için önerilmektedir.

KAYNAKLAR

- Hülya Ağcasulu. "Sosyal Sermaye Kavramı Ve Temel Bakış Açılarının Karşılaştırılması." *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi* 8, no. 17 (2017): 114-29.
- Mehmet Ali Aydemir. *Sosyal Sermaye*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2011.
- Mehmet Ali Aydemir, ve Erhan Tecim. "Türk Toplumunda Aile Ve Dinin Sosyal Sermaye Potansiyeli." *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, no. 28 (2012): 43-59.
- Colin Barnes, ve Geof Mercer. "Disability, Work, and Welfare: Challenging the Social Exclusion of Disabled People." *Work, Employment and Society* 19, no. 3 (2005): 527-45.
- J. S. Beck. *Cognitive Therapy: Corsini Encyclopedia of Psychology*. John Wiley & Sons, Inc., 2010.
- T. Ceylan. "Toplumsal Sistem Analizinde Toplumsal Statü Ve Rol." *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 14, no. 1 (2011): 89-104.
- James S. Coleman. "Supplement: Organizations and Institution: Sociological and Economic Approaches to the Analysis of Social Structure." *The American Journal of Sociology* 94 (1988): 95-120.

- Ömer Demir, ve Mehmet Aysoy. "Türkiye Özürlüler Araştırması." Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü, 2002.
- G. Dyb. "Posttraumatic Stress Reactions in Children and Adolescents." Norwegian University, 2005.
- Feray Erselcan. "Disiplinler Arası Ortak Bir Çalışma Alanı Olarak Sosyal Sermaye." *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 35, no. 2 (2009): 248-56.
- John Field. *Sosyal Sermaye*. 2. Baskı ed. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008.
- Yusuf Genç, ve Güldane Çat. "Engellilerin İstihdamı Ve Sosyal İçerme İlişkisi." *Akademik İncelemeler Dergisi* 8, no. 1 (2013): 363-93.
- İ. Giritli, P. Bilgen, ve T. Akgüner. *İdare Hukuku I*. İstanbul: Der Yayınları 1998.
- Vanmala Hiranandani. "Towards a Critical Theory of Disability in Social Work." *Critical Social Work* 6, no. 1 (2005): 1-6.
- D. Hussain, ve B. Bhushan. "Posttraumatic Growth Experiences among Tibetan Refugees: A Qualitative Investigation." *Qualitative Research in Psychology* 10, no. 2 (2013): 204-16.
- Ali Yavuz Karaha, ve Serkan İslam. "Fiziksel Engelli Çocuk Ve Yaşlı Hastalara Bakım Verme Yükü Üzerine Bir Karşılaşma Çalışması." *Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi* 3, no. 1 (2013): 1-7.
- Nazan Kaytez, Ender Durualp, ve Gül Kadan. "Engelli Çocuğu Olan Ailelerin Gereksinimlerinin Ve Stres Düzeylerinin İncelenmesi." *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi* 4, no. 1 (2015): 197-214.
- Aydın Kızılaslan, S. Levent Zorluoğlu, Özbir Yücel, ve Mustafa Sözbilir. "Yeti Yitimi Modellerinin Tarihsel Süreci." *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 16, no. 1 (2016): 183-97.
- P. R. Liehr, M. T. Marcus, ve C. Cameron. *Qualitative Approaches to Research. In Nursing Research in Canada, Methods, Critical Appraisal and Utilization*, . Canada: Elseiver, 2005.
- L. H. Mayhew. *Talcott Parsons on Institutions and Social Evolution*. USA: The University of Chigago Press, 1982.
- Matthew B. Miles, Michael Huberman, ve Johnny Saldana. *Qualitative Data Analysis: A Methods Sourcebook* California: Sage Publications, 2014.
- W. L. Neuman. *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nicel Ve Nitel Yaklaşımlar*. Translated by S. Özge. İstanbul: Yayın Odası, 2012.
- Ülgen Okyavuz. "Ölüm Ve Ölümçül Hastalık." *Kriz Dergisi* 3, no. 1-2 (1995): 167-71.
- M. Oliver. *Understanding Disability: From Theory to Practice*. St Martin's Press, 1996.
- Serhat Özgökçeler, ve Yusuf Alper. "Özürlüler Kanunu'nun Sosyal Model Açısından Değerlendirilmesi." *İşletme ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 1, no. 1 (2010): 33-54.
- M. Paige. "Competencies in Trauma Counseling: A Qualitative Investigation of the Knowledge, Skills and Attitudes Required of Trauma-Competent Counselors ", Georgia State University, 2015.

- Talcott Parsons. *The Social System*. Taylor and Francis e- Library: Routledge, 2005.
- Malcolm Payne. "Sosyal Hizmet Sürecini Anlamak." Translated by Gökhan Topçu. In *Sosyal Hizmet Temel Alanlar Ve Eleştirel Tartışmalar*, edited by Robert Adams, Lena Dominelli ve Malcolm Payne. Ankara: Nika Yayınevi, 2015.
- M. M. Poloma. *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*. Translated by H. Erbaş. Ankara: Palme Yayıncılık, 2011.
- Margaret M. Poloma. *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*. Ankara: Gündoğan Yayınları, 1993.
- Bradford W. Sfehafor, ve Charles J. Horejsi. *Sosyal Hizmet Uygulaması Temel Teknikler Ve İlkeler*. Translated by Taha Uraz. 2. Baskı ed. Ankara Nika Yayınevi, 2015.
- Mustafa Kemal Şan. "Bilgi Toplumuna Geçişte Sosyal Sermayenin Taşıdığı Önem Ve Türkiye Gerçeği." *Journal of Knowledge Economy & Knowledge Management* 2 (2007): 70-95.
- Selman Yarcı. "Pierre Bourdieu'da Sosyal Sermaye Kavramı." *Akademik İncelemeler Dergisi* 6, no. 1 (2011): 125-35.
- Çağla Yiğitbaş, ve S. Çağla Devenci. "Halk Sağlığı Açısından Yaşlılarda Yeti Yitimi." *Bakırköy Tıp Dergisi* 12, no. 2 (2016): 57-63.
- Engin Yıldırım. "Anthony Giddens'in Yapılanma Teorisi." *Bilgi* 1 (1999): 25-44.
- Charles Zastrow. *Sosyal Hizmete Giriş*. 3. Baskı ed. Ankara: Nika Yayınevi, 2015.